

С. Ю. Бортник, С. П. Дорошевич

Поховані ґрунти

ПОХОВАНІ ҐРУНТИ — релікти давніх ґрунтових покривів, які збереглися в осадових товщах. Інші назви: викопні ґрунти, палеоґрунти. Вивченням давніх ґрунтів, ґрунтових покривів, чинників і процесів давнього ґрунтоутворення займається [палеопедологія](#), у становленні якої важливу роль відіграли українські вчені [О. Набоких](#), [В. Крокос](#), [М. Веклич](#), [Н. Сіренко](#), [Ж. Матвіїшина](#), [Н. Герасименко](#) та ін. Дослідження П. ґ. має важливе фундаментальне та прикладне значення: ґрунти давніх геологічних епох є своєрідними індикаторами фізико-географічних умов часу свого формування, що відображають стан основних чинників давнього ґрунтоутворення (клімату, живих організмів, материнських порід, рельєфу, тривалості ґрунтоутворення). Вважається, що ґрунтоутворення розпочалося одночасно із виникненням життя на Землі. Приблизно 500 млн р. тому, в ранньому палеозої на Землі під впливом первинних форм бактерій, формувалися примітивні ґрунти, подібні до тих, що формуються нині в умовах високогір'я. Наприкінці силурійського періоду на поверхні Землі, в межах перезволожених узбереж морів поширилася псилофітова рослинність, під впливом якої формувалися найстаріші гідроморфні ґрунти, скам'янілі рештки яких, наприклад, збереглися у вигляді сланців. Наприкінці [девонського періоду](#), в умовах тропічного і субтропічного клімату, під впливом хвощів і папоротей, формувалися червоноколірні фералітні ґрунти, подібні до сучасних тропічних і субтропічних ґрунтів. У кам'яновугільних відкладах ідентифіковано численні горизонти гідроморфних ґрунтів, які перешаровані алевритами, глинами та червоноколірними пісковиками. Пермсько-тріасові ґрунти червоноколірні, вирізняються потужними профілями, часто з яскравими ознаками галоморфізму та рубефікації. У юрських відкладах виявлено гідроморфні, сіроколірні автоморфні та червоноколірні потужнопрофільні, часто безкарбонатні ґрунти та ґрунтові відклади. Станом на сьогодні, найкраще збережені та вивчені П. ґ. у відкладах пізнього [кайнозою](#), особливо ґрунти пліоцену-плейстоцену. За своїми властивостями пізньокайнозойські П. ґ. є найбільш подібними до сучасних ґрунтів. Відповідно, плейстоценові горизонти П. ґ. є індикаторами теплих, міжльодовикових етапів плейстоцену, а у відкладах горизонтів пліоцену відображається палеогеографічна етапність у вигляді чергувань вологого ґрунтогенезу та аридного ґрунтолітогенезу. Типові горизонти плейстоценових П. ґ. в межах рівнинної території України часто представлені ґрунтовими світами (педокомплексами), що можуть

складатися з кількох ґрунтів (які характеризуються наявністю генетичного профілю), або ґрунтових утворень (продуктів перевідкладання ґрунтів). В ідеалі модель ґрунтової світи складається з ґрунтів окремих стадій ґрунтоутворення: початкової, оптимальної та заключної. Початкова стадія ґрунтоутворення в ґрунтовому профілі зберігається рідко, оскільки часто переробляється наступними, більш інтенсивними ґрунтоутворювальними процесами кліматичного оптимуму. В оптимальну стадію ґрунтоутворення формується один-два ґрунти кліматичного оптимуму. Вони, як правило, досить добре ідентифікуються за характером ґрунтового профілю та набором генетичних горизонтів і є найбільш цінними документами при палеогеографічних реконструкціях. Ґрунт заключної стадії зазвичай значно перетворений вторинними (діагенетичними) процесами та служить своєрідним «захисним екраном» для ґрунтів кліматичних оптимумів, оберігаючи їх від змін, зумовлених наступними процесами вже після їх фосилізації. Сучасний ґрунтовий покрив, який формується та розвивається впродовж голоцену (від 13 тис. р. тому до сьогодні), також являє собою складне різновікове утворення, у якому можна спостерігати поховані голоценові ґрунти. Голоценові П. ґ. формуються локально, внаслідок впливу «катастрофічних» явищ і процесів (П. ґ. річкових заплав, морських узбереж, гірських областей, вулканічних регіонів), а також під впливом антропогенної діяльності (П. ґ. під курганами та насипами, відвалами кар'єрів тощо). В межах рівнинної території України П. ґ. використовуються як стратиграфічні маркери для розчленування субаеральних товщ пліоцен-плейстоценового віку. Зокрема, відповідно до стратиграфічної схеми палеогеографічної етапності України (1993), виділяють світи П. ґ. дофінівського, витачівського, прилуцького, кайдацького, завадівського, лубенського, мартоносського та широкинського палеогеографічних етапів неоплейстоцену, крижанівського етапу еоплейстоцену, берегівського, богданівського, ярківського, севастопольського, любимівського, іванівського та знам'янського етапів пліоцену. Дослідження П. ґ. передбачають врахування наступних аспектів: 1) дослідження етапів, чинників формування і фосилізації давніх ґрунтових утворень здійснюються геохронологічними, стратиграфічними, геоморфологічними, палеогеоморфологічними, літолого-фаціальними, палеонтологічними, палеобіогеографічними, палеокліматичними, палеогідрологічними, фізичними та ін. методами, що використовуються під час вивчення екзогенних гірських порід; 2) дослідження викопних ґрунтових утворень здійснюється методами сучасного ґрунтознавства (морфологічним, мікроморфологічним, морфометричним, фізико-хімічним, гранулометричним та ін. аналітичними методами), проте, у зв'язку зі специфікою П. ґ., вище вказані методи мають свої особливості; 3) для реконструкцій давніх ґрунтів та ґрунтових покривів широко використовуються два підходи: за даними дослідження викопних ґрунтових утворень; за даними дослідження чинників давнього ґрунтоутворення.

Рекомендована література

1. Веклич М. Ф., Сіренко Н. О., Дубняк В. І. та ін. Розвиток ґрунтів України у пізньому кайнозої. 1973;
2. Веклич М. Ф., Сіренко Н. О. Палеопедологія: Палеогеографічні дослідження. 1974;
3. Веклич М. Ф., Матвіїшина Ж. М., Медведєв В. В., Сіренко Н. О. Методика палеопедологічних досліджень. 1979;
4. Сіренко Н. О., Турло С. І. Розвиток ґрунтів і рослинності в пліоцені та плейстоцені. 1986;
5. Стратиграфічна схема четвертинних відкладів України. Стратиграфічні схеми фанерозою та докембрію України. 1993 (усі — Київ).

Бібліографічний опис:

Поховані ґрунти / С. Ю. Бортник, С. П. Дорошевич // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-882230>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).